

Szlancsik Enikő

## GION NÁNDOR ÉLETMŰVÉRŐL

*On the oeuvre of Nándor Gion*

Árpás Károly: *Az építő-teremtő ember. Adalékok Gion Nándor életművének vizsgálatához*. Bába Kiadó, Szeged, 2008

A három fejezetben csoportosított tanulmányok, esszék és recenziók Gion Nándor művészi stílusát, valóságérzékelését, kultúrpolitikai attitűdjét, „gyermeki énjét” veszik górcső alá. Ismert művei mellett elemzésre kerülnek korai novellái, elbeszélései, töredékes és perifériára szorult regényei, filmes munkái, illetve a posztumusz kiadások is.

A kötet Hózsza Éva előszavával indul. Fontosnak tartja megjegyezni: „Az anyaországra vonatkozó szövegek nézőpontváltása, amelyre az értelmezések utalnak, új felfedezést jelenthet a vajdasági befogadó számára, aki inkább a szülőföldre vonatkozó látásmódokat fedezi fel Gion opusában.”

A kötet első egysége („Ifjú szívekben élek...” *Diákok Gion Nándor műveiről*) diákok díjazott írásait tartalmazza, s azt reprezentálja, hogy az újabb nemzedékek milyen mértékben fogékonyak a Gion-művek befogadására és értelmezői megközelítésére. A szenttamási Munjin Andreának (*Családragény a családragényen belül*) például a *Latroknak is játszott* című tetralógiából „Csoszogó Törökék”-et sikerült saját dédszüleivel azonosítania. Babarcsi Katica (Gion Nándor: *Kétféltűek a barlangban*) és Szőke Ágnes (Gion Nándor: *Jéghegyen, szalmakalapban*) pedig regények poétikai vizsgálatára vállalkoztak. Árpás András Dániel dolgozatában (*A szerkezet szerepe Gion Nándor Postarablók című regényében*) a jelölt regény keretes szerkezetéről, valamint a mese és valóság szövdéséről olvashatunk. Nagy Ildikó fogalmazása (*Gion műveinek szereplői*) a *Sortűz egy fekete bivalyért* alakjait s cselekedeteiket elemzi. A sort Koós Gabriella zárja (Gion Nándor: *Amuldozó szemek*), aki a szerző világábrázolásáról, öntörvényű, tömör és olvasmányos stílusáról, valamint a mű narrációjáról, történetéről, szerkezetéről, jellemeiről értekezik.

A második egység Árpás Károly tanulmányait, esszéit tartalmazza. Egy korai elbeszélés elemzése nyitja a sort. A *Mert reggel visszaindulok Hispániába* az írói pálya elején, 1965-ben keletkezett, s csupán egyszer jelent meg folyóiratban (*Új Symposium* 1965. 11. szám), utánnomása sincs. A vizsgálat tárgyát a narratori pozíció, az időkezelés, a váltakozó beszédmódok, más poétikai eljárások képezik.

*A bemetszett idő – A Gion-féle ifjúsági regényről* című tanulmányban Árpás Károly kifejti: „az életmű kikerekedése közben Gion Nándor a saját gyermek- és ifjúkor földözése után nyúlt vissza az időben a családi szóbeli emlékezet legkorábbi időpontjáiig (a Rojtos Gallaik és a Krebs család története), majd a jelen világát rögzítette (M. Holló János, illetve a tőle elváló elbeszélő-narrátor laza regénnyé kerekedő történetei)”. (48.) E fejezetben a szerző önéletrajzi ihletésű munkáit veszi sorra tematikus egységekben. A tematikus egységeket nem az elbeszélő kiléte alapján határozza meg, hanem a történetekben megjelenő cselekvő személyek szerepe révén. A gyermekkor világát megjelenítő két regényhez (*A kárókatónak még nem jöttek vissza, Sortűz egy fekete bivalyért*) Árpás Károly harmadikként kapcsolja *Az angyali vigasság* című művet, ezzel mintegy megcáfolva a mű mások által elbeszéléskötetként való konstituálását. Őt regényt és négy elbeszélést elemez, melyekre ráillik az „ifjúsági” jelző. Úgy véli, hogy e művek nem didaktikai (a felnőtt életre való felkészítés) célzatúak, hanem egyfajta szembesítő jelentésük van. Vagyis az ifjúság mellett az idősebb generációk egyaránt „megtalálhatják magukat” a gioni kisvilágokban. Szerinte az író egyfajta görbetükröt helyez a felnőttek elé, melynek segítségével szembesülhetnek saját múltjukkal, eszményeikkel. Ezután rátér a felnőttvilág problémáit bemutató regényekre, melyek közt Gion első regénye is szerepel (*Kétéltűk a barlangban*, 1968.). Az összegzésben kifejti: „Sokszor úgy érezzük (olvasóként és értelmezőként), hogy Gion esetében nincs jelentése az »ifjúsági« megkülönböztetésnek – Gion elkerüli a generációs olvasói tábornemegosztást.” (58.)

*A kép összeáll – A gyermekkor ábrázolása Gion ifjúsági regényeiben* című tanulmányában a gyermekkor jelentőségének hangsúlyozásával közelít az alkotások felé. Itt az általa tetralógiának nevezett négy (*A kárókatónak még nem jöttek vissza; Sortűz egy fekete bivalyért; Az angyali vigasság; Zongora a fekete kastélyból*) alkotással foglalkozik, amelyekben az általános iskolás létre helyeződik a hangsúly. Magáról az iskoláról keveset tudhatunk meg ugyan a művekből, ám „többet tudunk az iskola közvetlen környezetéről, a kocsmákról vagy a kuglipályáról, a temetőkről” (63.). Árpás Károly sorra veszi a regényben szereplő csapatok életét, a gioni motívumokat és emberábrázolást, a történeteket, valamint a hozzájuk fűződő jelentéshálókat. De nem hagyja érintetlenül a regény szerkezetbeli jellemzőit sem. A tanulmány lezárásában pedig a történelmi és virtuális tér-idő gioni manifesztálódásáról olvashatunk. „Akkor melyik Szenttamásról van szó? Arról, amelynek virtuális tere az olvasóban épül fel újra és újra, amelynek emlékei elhalványulnak, elvesznek – mégis átérnek a halhatatlanságba. (...) Gion szereplőinek időben megfogalmazott élete és élettörédeke hitelesíti a tér-dimenziókat. A család, a szomszédok, az iskola, a hallott mesék, történetek szereplői, elcsípett utalások, kikövetkeztetett rejtély-megoldások...

beleillesztve a környék, a Vajdaság, a Délvidék (az Alföld) a monarchiabeli és az azutáni államok kisvilágának kereteibe.” (73.)

*Egy cserkelés eredményei: Kísérlet a Gion Nándor-i kompozíció leírására c.* részben Árpás Károly a kompozíció értelmezéséhez felhasználta a szerző saját vallomásait, a nyomtatott variánsokat; hozzáférhető hagyatékananyag hiányában az analógiavizsgálat módszerét is igénybe vette. Sor kerül a cikluskompozíció ismertetésére, mellyel felhívja a figyelmet a tipológiai újításokra. Vizsgálódása során a tanulmányíró alkalmazza a szegedi narratív iskola ismeretterjesztő munkásságának eredményeit (Bernát–Csúry–Kanyó), valamint Cs. Gyimesi Éva és Thomka Beáta kutatásait. A narráció értelmezésekor e beszéd-szöveg Békési Imre által feltárt tartalmi-logikai szerkezeteit is elemzi, melyek hozzájárulnak a megértés megkönnyítéséhez.

A következő alfejezet címe: *Mire tanít a Virágos katona? (Magatartásminták Gion Nándor regényében).* A *Virágos katona* szerkezeti felépítését tekintve a hagyományos jelzővel illelhető, mégis a magatartásminták elemzésekor fontos sajátosság, hogy az elbeszélő esetenként fókuszba helyez egy-egy alakot, vagy elkülöníthető eseményt. Árpás felteszi a kérdést: minta-e a regény teremtett világa – Szenttamás, a családi háttér? Majd megállapítja: „Gion regényében a nemzetiségi megkülönböztetésnek éppen úgy nincs szerepe, mint a vallásosnak vagy a szociálisnak! A szerző szándéka, hogy belássuk: mindez mellékes, a fontos az emberi érték.” (118.) A *Virágos katona* a lázadás regénye: az új generációk láznak a hamissá vált régi viselkedési minták ellen. Azt, hogy a lázadás sikeréhez és a Virágos katona-féle boldogsághoz lehetséges-e eljutni, a szereplők és az olvasó számára egyaránt feltehető kérdés. „A szenttamási teremtett világ és a befogadói létező világ közös vonása, hogy a keretek adottak, a kihívásokra felelni kell.” (131.)

*Az építő-teremtő ember. Az elbeszélő Gion Nándorról és az Izsakhár című regényéről, annak folytatásairól.* A tanulmánykötet címében is szereplő „építő-teremtő” jelző e fejezet a mottó helyett álló Gauthier-idézetből kerekedett ki: „Az Építő, a Mester tárgyasítja (tárgyasította) magát; a por siet, a kő ráér. Az emberivé alakított természet éppen úgy őrzi alakítója nyomát, mint az írás vagy a mágneses szalagon, mágneses lemezen rögzített élőszó. Az emlékezet bizonytalan, »a művészet örök«.” (135.) Árpás Károly ugyan nem ír pozitivistá módszerrel Gion írói útjáról, de a forrásanyagok bemutatásával támpontot ad a fellelhetőségéhez. Az *Izsakhár* kapcsán boncolgatja a szereplők valóságbeli azonosíthatóságát, valamint a regénybeli ország lokalizálhatóságát, s ezek szükséges, illetve szükségtelen voltát. A *Mint a felszabadítók* című regénnyel hozza párhuzamba azt, amit az *Izsakhár* teremtett világa befejezetlenségének problematikája jelent. Vajon Gion továbbgondolta, esetleg továbbírta-e az izsakhári világot.

*Az utolsó évtized – Gion Nándor Magyarországon.* Az író életének utolsó

évtizedét Magyarországon töltötte. Bár nem vett részt az ottani irodalompolitikai csatákban, mégis „aktivista” volt: fáradhatatlanul írt. Árpás Károly hat Magyarországon megjelent írását elemzi, majd a forgatókönyvíró Gion három filmes munkáját veszi górcső alá. A fejezet végén egy merész, ám következetes tervezetet dolgozott ki a Gion-összkiadást illetően. Sorra veszi az időrendben megjelent köteteket, majd forgatókönyvek, naplók, levelek, riportok, vallomások zárják a sort. Ennek kivitelezésére ösztönzi az érintetteket.

*A Gion-palimszeszt: Egy alkotói őstípus és eredete* című alfejezet a film és dráma vonzásában élő szerzőt mutatja be; a hangjátékirót és forgatókönyvírot állítja párhuzamba a regényíró életművével. A politikai színterekre terelődött fiatal Gion egy 1968-as szemléjének bemutató elemzését is olvashatjuk, mely jól tükrözi felismerését, miszerint a politikai szabadság az irodalom mellett a filmművészetben is új lehetőségeket teremthet.

*A Gion-tükörben a világ* című nagyesszéjében Árpás Károly a görög gondolkodóktól indítva mutatja be a gioni teremtett világ jellegzetességeit. Az elemzés során fókuszba kerül a közösség (család, szenttamási kollektíva, későbbi társak...), mely nagyban befolyásolja az író világszemléletét.

*A Gion-művekben szereplő személyek listája* című írás a kötet egyedülálló munkájának tekinthető. Árpás Károly egy korábbi célja valósult meg ezzel, nevezetesen a gioni művek szereplő-regisztere. E fáradtságos munkával (a közel 60 oldalnyi név-megfeleltetéssel) csupán „a Gion–Vajdaság, Gion–Magyarország varázsos világának mindannyi résztvevőjét” (235.) szándékozott az olvasó, kutató elé tárni.

A könyv harmadik egységében Gion Nándor műveinek kiadásairól, annak főbb elveiről, tervezetéről olvashatunk. A szegedi tanár külön részt szentel *A véres patkányirtás idomított görényekkel* kiadása értékelésének, melyet e mű szövegváltozatai, tárgyi, nyelvi és névmagyarázatai követnek. Ezután a Noran Kiadó életműsorozatának három kötete kerül ismertetésre. A könyvnek ez az utolsó egysége meglehetősen személyes hangvételű fejezettel záródik (*Elbocsájtó szavak*), melyben a tanulmányíró magáról és Gionhoz való viszonyáról ír.

A Függelékben Árpás Károlyról és publikációiról olvashatunk. S végül a kötetet a háromnyelvű rezümén kívül a szerzői adatbázis, név-, valamint szerzői és címmutató zárja.

A monografikus teljesség-igénnyel fellépő Árpás Károly maradandó munkát hajtott végre e könyvével. A gioni életművet átfogó kötet jó kézikönyvként szolgálhat nemcsak a kutatók, hanem az értelmezésre váró olvasók számára is, amellet, hogy tudományos igénnyel közelít művekhez, problémafelvetésével és ösztönzésével feladatot ad a jövő kutatónemzedéke számára.